

ENES PELIDIJA: BOSANSKI EJALET OD KARLOVAČKOG DO POŽAREVAČKOG
MIRA 1699—1718, Sarajevo 1989, 304 str.

Osnovni motiv ovog rada je, kao što sam autor kaže, dati što cjelovitiju sliku razvoja Bosanskog ejaleta poč. XVIII. st. No već sam vremenski okvir upućuje na autorovu osnovnu preokupaciju — ovaj rad je prije svega vojno-politička studija u kojoj su društveni i gospodarski procesi zahvaćeni u manjem opsegu, a kulturna povijest potpuno izostavljena. Unatoč tome ovaj rad je vrijedan jer se svojim većim dijelom temelji na neobjavljenoj građi arhiva iz Zadra, Beča, Sarajeva, Dubrovnika i Beograda, a koju autor tematski i kronološki obrađuje otkrivajući ovo razdoblje u novom svjetlu. Uz već objavljenu građu autor se koristio i raznim ljetopisima, putopisima pa i narodnim pjesmama kako bi što živopisnije oslikao Bosanski ejalet u prva dva desetljeća XVIII. st. Obilno je korištena domaća, ali i strana literatura, napose za opći okvir zbivanja u Osmanskom Carstvu i njegovu europskom okružju.

U predgovoru (7—10) dan je kratak pregled historiografije i korištene literature uz osvrt na problematiku, slijedi popis kratica (11—12), a zatim sam tekst razdijeljen na šest poglavlja (15—259). Nadalje, slijedi zaključak preveden i na engleski jezik (261—267), rječnik termina (269—274), pregledan i sistematski popis izvora i literature (275—284), registar osobnih imena te geografskih i lokalnih naziva (285—300) i sadržaj (301—302). Unutar teksta priloženo je šest slika (uglavnom vedute tvrđava), tabela vojnih rodova osmanske vojske, osam popisa kadiluka s njihovim obavezama i jedan faksimil.

Od prvog poglavlja, »Osmansko Carstvo i europske zemlje od 1699—1714. g.« (15—38), autor kreće logičkim slijedom dajući ponajprije opći okvir europskih zbivanja nakon Karlovačkog mira sa svom simbolikom prekretnice kraja stoljeća. To je doba nove ravnoteže snaga u kojoj uz Austriju i Mletačku u Republiku kao značajan faktor ugrožavanja Turskog Carstva u igru ulazi i osnažena Rusija Petra Velikog. Nakon informativnog prikaza unutrašnje krize samog Osmanskog Carstva autor će se koncentrirati na njegovu najistaknutiju provinciju početkom XVIII. st. u Europi — Bosanski ejalet.

U drugom poglavlju, »Bosanski ejalet od Karlovačkog mira do tursko-mletačkog rata 1714. g.« (41—85), autor zahvaća širu problematiku društvenog i gospodarskog razvoja Bosanskog ejaleta kroz prizmu tek završenog Karlovačkog mira 1699. Time mu se nameće i redoslijed tema koje obrađuje: administrativno-upravne promjene, migracije stanovništva, zloupotrebe lokalnih vlasti, hajdučija te ponovno oživjela privredna djelatnost.

Radeći na dosad neobjavljenoj građi autor dolazi do nekih novih saznanja o administrativno-upravnoj organizaciji. Naime, prema dokumentima iz 1714. koji spominju Mustafapašu kao sandžakbega sandžaka Bihać, Pelidija zaključuje da je oblast ejaleta u razdoblju 1699—1714. podijeljena na pet, a ne četiri sandžaka kako se dosad u historiografiji smatralo (po pravilu se navodilo da je bihaćki sandžak ukinut odmah nakon 1699). Autor upozorava i na razliku džizije od harača jer je ta dva pojma starija historiografija poistovjećivala.

Glavno područje Pelidijina zanimanja — vojna problematika i uređenje — obrađeni su u trećem poglavlju, »Vojno uređenje Bosanskog ejaleta (1699—1714)« (89—145), i to isključivo na neobjavljenim izvorima. Analogno dvjema tematskim cjelinama i građa je obrađena tematskim i kronološkim principom. U prvom dijelu autor daje opći presjek osnovne vojne organizacije, komandnog kadra i naoružanja tokom cijelog XVIII. st. Radi bolje preglednosti donosi i strukturu osmanske vojske i njezinih rodova u obliku tabele.

U drugom dijelu trećeg poglavlja uslijedit će autorova sistematična analiza podizanja i popravaka vojnih objekata te osnivanja novih kapetanija na području čitavog Bosanskog ejaleta. Kronološkim redom autor započinje s pograničnim područjem na koje opravdano i baca težište, da bi zatim obradio i fortifikacije u unutrašnjosti. Odmah nakon Karlovačkog mira pristupilo se radovima, a do kraja 1706. završena je prva etapa planiranih radova na vojnom utvrđivanju ejaleta. Naime, te godine završena je izgradnja dviju većih tvrđava hercegovačkog sandžaka: trebinjske i onogoštske. To je bilo od izuzetnog značenja ne samo za obranu južnih granica već i čitavog ejaleta. Druga etapa započet će 1707. sa još većim

angažiranjem Porte u svim poslovima, a posebna pažnja posvetit će se bihačkoj i banjalučkoj tvrđavi. Rat s Rusijom (1710—1712) prekinut će zakratko tu živu djelatnost, ali nakon toga ona se ponovno u širokom zamahu nastavlja pa će ejalet 1714. spremno dočekati mletačko-turski rat.

U brojnim Portinim naredbama, kao i u izvještajima koji joj stižu iz ejaleta autor detaljno prati sve planove, predračune te tok radova na pojedinim tvrđavama, kao i sastav tvrđava, iznose i izvorišta plaća posadnika. Autoru su kao izvor poslužili i popisi koje je izrađivao bosanski vezir ili slala sama Porta, a donosi ih u obliku tabela s vrijednim broječanim podacima gdje posebno navodi broj običnih radnika, broj majstora i nefera iz tvrđava. Popisi nam govore i iz kojih kadiluka je bila mobilizirana radna snaga odnosno zaprežna vozila. Na nizu broječanih podataka iz izvora autor uvjerljivo gradi čitavu financijsku konstrukciju fortifikacijskih zahvata iz koje jasno slijedi da je omjer izdavanja sredstava Porte i Bosanskog ejaleta 1 : 7 u korist ejaleta. Stoga je više nego opravdan njegov zaključak o samofinanciranju ejaleta koji je osim toga davao i svu potrebnu radnu snagu, građevinski materijal, alat i vozila. Polazeći od tih osnova autor inzistira na golemoj važnosti i značenju ne samo specifične domaće vojne aristokracije, već čitavog stanovništva najistaknutije europske provincije Osmanskog Carstva zahvaljujući čijem naporu je izgrađen čitav lanac fortifikacijskih objekata i stvorena spremnost za ulazak u novi rat 1714.

I u sljedeća dva poglavlja, »Prva faza tursko-mletačkog rata od decembra 1714. do juna 1716. g.« (149—186) i »Ulazak Austrije u rat na strani Mletačke Republike juna 1716. g. i dalje borbe zaraćenih država do juna 1718. g.« (189—235), autor kronološki na osnovi izvora i literature iscrpno prati vojno-politička događanja. Sva zbivanja odvijaju se na dvije fronte - sjevernoj, austrijsko-turskoj granici i južnoj granici prema Veneciji. Pelidija prati i dalji nastavak Portinih nastojanja na izgradnji i očuvanju ove tako važne provincije.

Svojim kritičkim i komparativnim pristupom spram izvora autor stalno dokazuje da dobro vlada danom problematikom. Tako npr. Pelidija upozorava na preuveličane podatke stonskog kneza Getaldića po kojem je Mocenigo 1717. napao hercegovački sandžak s dvanaest tisuća ljudi, što je nemoguće jer čitava mletačka vojska u cijeloj Dalmaciji nije premašivala više od osam tisuća redovnih vojnika.

Studija se svršava poglavljem »Požarevački mir i njegove odluke« (239—259) u kojem autor detaljno prikazuje dugotrajno pregovaranje i živu diplomatsku aktivnost u šatorima kod Požarevca, kao i tok samog razgraničenja koje su sve tri sile sudionice rata potpisale tek 1721. Pelidija zaključuje da i nakon mira 1718. Porta bez predaha nastavlja fortifikacijsku djelatnost na području ejaleta što je samo jedna potvrda više golemu vojno-strateškom značenju ove provincije. Zajedno sa splešnjanjem oduševljenja za borbu protiv osmanske vlasti nastupa period u kojem će uskočko četovanje i hajdučija biti zamijenjeno jačanjem lokalne vlasti. Razmjerno ekonomskom jačanju i stanje na selu se mijenja pod utjecajem migracijskog kretanja poljoprivrednog stanovništva u plodnija, ali i slabije naseljena mjesta. Pelidija ove migracijske procese ocjenjuje pozitivno i s vojnog aspekta jer oko značajnijih tvrđava duž pograničnih krajeva koji su opustjeli u toku rata sada niču brojna sela.

Neosporno najveća vrijednost ove studije je iscrpan autorov rad na velikom broju dosad neobjavljene građe pa stoga čudi činjenica što autor ne donosi bar neke izvratke iz isprava ili faksimile s eventualnim usporednim prijevodom. Nedostatak ovog rada je i potpuna odsutnost bilo kakvog kartografskog materijala kojim bi ovakva studija svakako trebala biti popraćena. No bez obzira na ove nedostatke pred nama je uspješna studija zasnovana na velikom broju prvi put obrađenih izvora čime značajno upotpunjuje prazninu o ovoj problematici u našoj historiografiji te zasigurno predstavlja dobru polaznu osnovu za buduća istraživanja.

Natalija Vugdragović

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Društvo za hrvatsku povjesnicu
Zagreb, Filozofski fakultet, Uj. Đure Salaja 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja 3.000 HRD

Izdanje časopisa sufinancira
Ministarstvo za znanost Republike Hrvatske
Hrvatski tiskarski zavod u Zagrebu -- listopad 1992.